

УДК 339.727.22+24

С.Ф. СМЕРІЧЕВСЬКИЙ, д.е.н., доц., ДДУУ, Донецьк
О.І. КЛІМОВА, аспірант, ДДУУ, Донецьк

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено питання структурних особливостей розподілу інвестицій в умовах глобалізації. Встановлено, що глобалізація капіталу перетворює його на головний фактор нестійкості світової економіки, провокує кризи периферійних країн. Також виявлено, що концентрація інвестиційних потоків є нерівномірною в різних регіонах світу. Доведено, що приватизаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи, включаючи Україну, а також диверсифікація каналів залучення інвестицій утримують загальний їх приплив у цей регіон.

The problem of structural features of investments distribution in conditions of globalization is investigated in the article. It is ascertained that globalization of capital converts it into the main factor of the world economy instability, provokes crises of peripheral countries. It is also established that concentration of investment streams is uneven in different regions of the world. It is proved that privatization processes in the Central and East Europe countries, including Ukraine, and also diversification of channels of mobilization of investment hold its total inflow to this region.

Ключові слова: структура, інвестиції, розподіл, інвестиційні потоки, капітал, глобалізація.

Вступ. Головною рисою глобальної економіки є те, що вона є інформаційно-фінансовою, тобто це глобальний ринок лібералізованих потоків капіталів, що вільно переміщуються по світу за допомогою новітніх технологій і включають поряд із традиційними широкий набір нових фінансових інструментів. Дерегульованість валютної сфери зокрема, та фінансових ринків сприяла різкому посиленню мобільності фінансового капіталу, в першу чергу спекулятивного. За даними Банку міжнародних розрахунків, середній обсяг щоденних валютних операцій на глобальному ринку досягає 3980 млрд дол. [1], хоча зовсім нещодавно ця сума складала 1500 млрд дол. А нові комп'ютерні технології дозволили цілодобово укладати будь-які фінансові угоди у режимі online та пов'язали 7 найбільш розвинених держав, що розташовані у різних часових поясах.

Зростаюча роль світового фінансового ринку супроводжується диверсифікацією інструментів, що використовуються, каналів розподілу інвестиційних потоків, їх географічною та галузевою переорієнтацією та новими схемами концентрації інвестиційних ресурсів.

Постановка задачі. Проаналізувати сучасний стан України в глобальних рейтингах країн, визначити основні країни, постачальники іноземних студентів в Україну, надати рекомендації щодо пріоритетів діяльності

України на міжнародному ринку освітніх послуг.

Методологія. Мета статті – дослідити структурні особливості розподілу інвестицій в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Глобалізацію характеризують не стільки ріст кількісних показників руху міжнародного капіталу в традиційній формі прямих іноземних інвестицій, скільки якісні зміни структури капіталопотоків – утворення глобального фондового ринку та інтернаціоналізація спекулятивного капіталу, що спровокувало відрив фінансів від реальної економіки та сімдесятикратне перевищення ними обсягу світового товарообігу (по сумах щоденних операцій). Такі ж тенденції підтверджують розрахунки експертів журналу *International Currency Review*, згідно з якими світовий ВВП зріс за 2000 – 2008 рр. на 83% (з 31492,8 млн дол. до 57530 млн дол. відповідно) [6]. У той час як приріст тільки офіційних фінансових резервів у світі зріс за той же період на 180% [7].

Глобалізація капіталу перетворює його на головний фактор нестійкості світової економіки, провокує кризи периферійних країн, як це мало місце у Південно-Східній Азії та в Аргентині. За оцінкою аргентинських експертів, на початку ХХІ століття лише один з трьох доларів ввезеного у країну іноземного капіталу спрямовувався у виробничу сферу. Але і з цього долара лише третина була дійсними вкладеннями в економіку, а дві третини йшли на придбання вже існуючих підприємств [8].

Про ті ж структурні та міжкраїнні диспропорції, що викликані рухом капіталу, говорить Дж. Сорос: «Вигоди глобального капіталізму розподіляються нерівномірно. Взагалі, капітал знаходиться у набагато кращому положенні, ані ж труд, оскільки капітал більш мобільний. Причому фінансовий капітал займає вигідніше положення у глобальній системі, ніж промисловий капітал – коли завод уже побудований, його не так-то легко перенести в інше місце. Крім того, більш вигідно знаходитися в центрі економіки, а не на периферії [9].

Одночасно з територіально-просторовим «контуром» сучасної глобальної економіки створюється самостійний відтворювальний «контур» виробничих і фінансових взаємозв'язків транснаціональних корпорацій (ТНК).

За своєю структурою фінансові потоки ТНК пов'язані з виробництвом та включають кошти, які йдуть на створення, придбання та розширення зарубіжних філій та які усі разом є прямими інвестиціями. Окрім них для цих цілей іноземні філії можуть залучати додаткові ресурси, мобілізуючи їх на міжнародних ринках капіталів і ринках країн, які приймають інвестиції. Тому загальний обсяг коштів, що залучаються ТНК на інвестування, зазвичай перевищує обсяг ресурсів, що офіційно враховуються у формі потоків їх прямих іноземних інвестицій. Порівняння капіталізації всіх активів іноземних

філій по країнах показує, що у промислово розвинених країнах ці активи, наприклад, у 2009 році, у 4 рази перевищували обсяг ввезених прямих інвестицій, тоді як у країнах, що розвиваються, вони лише не набагато перевищили обсяг таких інвестицій [10].

У дослідженнях з глобалізації [11] зазвичай перебільшується мобільність виробничого капіталу та можливості його переміщення в райони з дешевою робочою силою, тому що при цьому не враховуються такі природні бар'єри для експорту капіталу, як високі витрати на організацію нового виробництва, на вивчення місцевих особливостей, на отримання репутації надійного контрагента і роботодавця. Тому капітал, накопляючись у промислово розвинених і нових індустріальних країнах, орієнтований на такі порівняльні переваги, як високий потенціал НДДКР у сфері передових технологій, розвинена інфраструктура, кваліфікована робоча сила, традиції ефективного менеджменту та ін. Пріоритет цих конкурентних переваг в епоху інформаційних технологій визначає основні напрями потоків виробничих прямих інвестицій. У меншій мірі ці ж підстави впливають на рух короткострокового капіталу, загальні суми якого перевищують потреби реальної економіки. Країни, які вступають до ринку пізніше, стикаються з нерівною конкуренцією з виробниками, що вже затвердилися на міжнародному ринку капіталів, а однакові умови гри не можуть забезпечити всім країнам отримання рівних вигод.

Ця ситуація привертає увагу багатьох дослідників і фахівців на Заході. Мануель Кастельс, наприклад, підкреслює, що незалежність ринків капіталів і валютних ринків усе більше ускладнює існування суто національної політики окремої країни. Тому конкурувати – це означає синхронізувати політику із загальноекономічними змінами у світі та закріплювати своє положення відносно інших країн, що є прерогативою, передусім, державної політики. Завдяки такій цілеспрямованій політиці спочатку Японія, потім «азіатські тигри» та, нарешті, велетенський Китай, «які довго захищали свої власні ринки, змогли конкурувати на світовому рівні та завоювати значну частку ринку» [12]. Нові технології та галузі справедливо розглядаються цими країнами як основний інструмент глобальної конкуренції та показник конкурентоспроможності та підтримуються урядовими програмами технологічних інновацій і перебудови управління.

Проте, незважаючи на спільність основних напрямів таких програм, їх ефективність і змінний успіх по країнах змушують по-новому підійти до порівняльного аналізу національних економік, у тому числі в соціокультурному аспекті. Економічні успіхи Японії, а також і низки азіатських країн змушують, наприклад, погодитись з тим, що їх економіки організовані суттєво інакше, ніж «зразкові» західні моделі, та що азіатська і японська альтернатива північноамериканській соціально-економічній моделі

стосується як ролі держави в економіці, так і значних варіацій базової форми бізнесу Азії та Заходу. До того ж корейські, китайські, тайванські та гонконгські організаційні форми ТНК відрізняються одна від одної не менше, ніж усі вони разом узяті відрізняються від англосаксонської корпоративної моделі.

Тому якщо напрями основних потоків міжнародного капіталу, прямих інвестицій безпосередньо залежать від конкурентоспроможності та потенціалу національних економік і, отже, їх концентрація має яскраво виражене «ядро» у найбільш розвинених країнах, то ефективність використання інвестиційних ресурсів, що припливають по міжнародних каналах, – це вже функція певних моделей організації та управління бізнесом на рівні компаній.

Взаємопроникнення національних форм організації міжнародного бізнесу відбувається при збереженні специфічних країнних і навіть регіональних особливостей, що впливає як на географію інвестиційних потоків, так і на перспективи розповсюдження в різних національних умовах сучасної західної моделі «мережевих» ТНК як найбільш просунутої організації глобального бізнесу з використанням сучасних інформаційних технологій.

Важлива особливість, наприклад, японських зарубіжних прямих інвестицій полягає в тому, що вони регулюються державою і мають за мету збереження порівняльних переваг і конкурентоспроможності національної економіки. Встановлюється така система стійких тривалих виробничих зв'язків, при яких корпорації Японії виробляють ключові деталі продукту, а субпідрядники в країнах здійснюють аутсорсингові проміжні операції, що дозволяє також скорочувати трансакційні витрати, забезпечує гнучкість міжнародної виробничої спеціалізації, гарантований збут продукції.

Інвестиції японських ТНК зазнали істотної еволюції. У 70-ті роки минулого століття вони забезпечили підйом трудомістких галузей, сприяли розвитку спільного підприємництва з фірмами цих країн. З часом зросла кількість філій японських фірм, що знаходяться в їх повній власності. Але й зараз політика японських ТНК більшою мірою, ніж західних ТНК, орієнтована на участь в акціонерному капіталі місцевих фірм. Зарубіжні японські філії розробляють міжфірмові системи зв'язку, в яких превалюють регіональні пріоритети і створюються регіональні штаб-квартири корпорацій. В результаті філії фірми «Соні», наприклад, співпрацюють між собою та здійснюють перехресне інвестування набагато активніше, ніж фірми, які розташовані в Японії.

Таким чином, інвестиції з Японії спрямовані на створення в країнах таких виробничих ліній, які потребують передачі технологій та комплектуючих, що збільшує залежність азіатських фірм від японського капіталу. При цьому

інвестиції йдуть переважно у найбільш розвинені країни регіону, які здатні до імпортозаміщуючої індустріалізації.

Центрами притягання інвестицій, безумовно, залишаються найбільш розвинені країни, що створюють ядро глобальної економіки – США, країни ЄС та Японія. Їх конкурентні позиції оцінюються активними і мобільними в глобальному масштабі корпораціями за багатьма параметрами, серед яких все більше виступають на перший план можливості проведення наукових досліджень у глобальному масштабі. Сюди входить розосередження досліджень по регіонах з виділенням координативних центрів, що базуються у країнах з високим науково-технічним потенціалом і сильною державною політикою в сфері наукових досліджень.

На спрямування інвестиційних потоків впливає не тільки економічний і науково-технічний потенціал країн-донорів і країн-реципієнтів іноземного капіталу, але і регіональний інтегрований потенціал. Інвестиційна політика ЄС, наприклад, носить переважно внутрішньорегіональний характер. У зарубіжних інвестиціях провідних країн ЄС частка країн, що не входять до ОЕСР, становить лише 20%. А Східно-Азіатський регіон демонструє особливий потенціал неформальних інтегрованих зв'язків, заснованих на спільності організаційних форм національного бізнесу та його традицій. Така спільність забезпечує реальну і субрегіональну концентрацію інвестиційних потоків та полегшує адаптацію східно-азіатських корпоративних культур до вимог інформаційної економіки. Більш того, припустимо прогнозувати можливість розповсюдження й інших форм національно адаптованих мережених ТНК у просунутих економіках різних регіонів у майбутньому.

Нерівномірна концентрація капіталу в різних регіонах світу – характерна риса економічної глобалізації. Це підтверджує положення країн, що розвиваються, на світовому ринку капіталів, їх участь як реципієнтів іноземних інвестицій. Світова фінансово-економічна криза 2008 року призвела до скорочення частки країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою у припливі прямих іноземних інвестицій. За даними ЮНКТАД, у 2009 році приплив прямих іноземних інвестицій у країни, що розвиваються, скоротився на 14,2% відповідно до 2008 року. Проте найкрупнішим імпортером залишаються азіатські країни, приплив прямих іноземних інвестицій куди склав у 2009 році 220 млрд дол. Приватизаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи, включаючи Україну, а також диверсифікація каналів залучення інвестицій утримали загальний їх приплив у цей регіон на рівні 95 млрд дол. (у тому числі в Україну – 10,2 млрд дол. [13].

Сьогодні більшість країн, що розвиваються, розглядають іноземні інвестиції як важливий канал отримання доступу до ресурсів, які прискорюють економічний розвиток. З цією метою використовуються прямі інвестиції у

вигляді комплексу активів – фінансові ресурси, різні засоби виробництва, проміжна продукція та найбільш цінний фірмовий актив – технологія. Серед інших активів – торговельні марки, спеціальні знання в галузі менеджменту, використання маркетингових стратегій, отримання доступу до зарубіжних ринків, екологічні активи.

Для урядів приймаючої країни завжди існує проблема забезпечення найкращого використання таких активів та уникнення ризиків, пов'язаних з можливим витисненням власних підприємств, із зловживанням ринковою владою з боку ТНК, із втратою контролю за їх діяльністю та розподілом прибутку. Однак вирішення таких питань ускладнено через заздалегідь більш сильні позиції потужних ТНК на переговорах та гостру конкуренцію самих країн, що розвиваються, на міжнародному ринку капіталів, що змушує їх йти на різні поступки.

Висновки. Таким чином, мобільність капіталу, вільне переміщення його по світу має ефект вибіркової концентрації інвестиційних ресурсів у світових точках росту. Це деформує головну функцію капіталу, яка лежить в основі ідеї глобалізації, – здатність стимулювати та розширювати масштаби конкуренції із залученням усіх національних економік для тотального підйому їх ефективності. Замість цього поглиблюється розподіл праці між капіталомісткими економіками, які використовують нові технології та кваліфіковану робочу силу, та країнами з експортоорієнтованою економікою, що заснована на дешевій праці. Перенесення у країни, що розвиваються, більшості галузей промисловості (автомобілебудування, суднобудування, авіаційна зборка, виробництво озброєнь та ін.), орієнтованих на використання дешевої праці та подальший експорт продукції, призводить до руйнування традиційних національних виробництв і місцевих ринків. З'являються країни з надлишковим запасом робочої сили, що знижує ціну праці в більш активних експортних економіках (країни ПСА, країни Східної Європи, Японія, Китай), а також визначає міжкраїнну міграцію праці та виробничого капіталу. Якщо у промислово розвинених країнах на частку заробітної плати доводиться біля 40% добавленої вартості, то у країнах Латинської Америки і Південно-Східної Азії – лише 15%. А «внутрішній південь», за висловленням Е. Валлерстайна, стає проблемою, яка загрожує стабільності промислово розвинених країн [14, с. 55-56].

Вирішення проблеми структурних змін і раціонального розміщення інвестиційних ресурсів, використання їх для тотального економічного зростання може лежати у площині масштабу спільної реорганізації механізмів та інструментів розвитку глобального фінансового ринку.

Список літератури: 1. Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2007 – Final Results: [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bis.org/publ/> 2. Корчагин А. В. Инвестиционные процессы на развивающихся рынках в условиях глобализации финансовых потоков.

Дис. ... канд. екон. наук: 08.00.14 / Корчагин Александр Владимирович. – СПб., 1999. – 142 с. **3.** Банникова М. С. Инвестиционные институты в условиях глобализации: Дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Банникова Мария Сергеевна. – Тамбов, 2007. – 150 с. **4.** Ліу Конг Тхань. Формування механізму міжнародного регулювання іноземних інвестицій в процесі глобалізації економіки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / Ліу Конг Тхань. – К., 2002. – 20 с. **5.** Луцишин З. О. Формування глобальної фінансової архітектури світового господарства: дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / З. О. Луцишин. – К., 2003. – 40 с. **6.** Field Listing – GDP / CIA World Factbook: [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> **7.** Global Capital Markets: Entering a New Era / McKinsey Global Institute: [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.mckinsey.com/mgi> **8.** Инвестиционный климат Аргентины: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nalogi.net/> **9.** Ankomah, K. Review of George Soros on Globalization by George Soros / K. Ankomah // Human Nature Review. – 2004. – Vol. 4. – PP. 53 – 56. **10.** Горячук В. Ф. Теоретичні аспекти державного регулювання процесу капіталізації в умовах трансформації економіки України / В. Ф. Горячук // Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. Вип. 2 (36). – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – С. 123 – 127. **11.** Анилионис Г. П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Нина Зотова, Гитас Анилионис. – М.: Международные отношения, 2005. – 676 с. **12.** Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/02.php **13.** Официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/> **14.** Иммануэль Валлерстайн. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. – М.: Логос, 2004. – 368 с.

Подано до редакції 15.03.2010